

CHORIZMNING MUSTAMLAKACHILIK DAVRI SIYOSATI TARIXSHUNOSLIGI MASALALARI TARIXCHILAR E'TIBORIDA

Ayapbergenova Nasiba Jabbarbergen qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti,

Tarix yo'nalishi 402-guruh talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada Chorizmning mustamlakachilik siyosati tarixshunosligi borasida olib borilgan ilmiy ishlar, ularning tarix va tarixshunoslikdagi ahamiyati, o'sha davr mafkurasi bilan yozilgan asarlarning tarixiy talqini va ularning bugungi kundagi o'rni.

Kirish. Podsho Rossiyasi O'rta Osiyoni bosib olgach, bepoyon hududlarga ega bo'ldi. U dunyoning eng yirik mustamlakachi mamlakatiga aylandi. Shuning uchun ham usha vaqtda Rossiya to'g'risida "ulkan miqdordagi mulk o'g'risi" degan haq gaplar aytilgan edi. Rossiyaning mustamlakachilik davri tarixshunosligini 3 davrga bo'lib o'rganish mumkin.

1. Rossiya O'rta Osiyoni bosib olgandan to Sho'ro tuzumi qaror topguncha bo'lgan manbalar.

2. Sho'rolar tuzumi qaror topgandan to 80-yillarning oxirigacha bo'lgan davr. 3. O'zbekiston mustaqillik yillari tarixshunosligi.

Rossiyaning O'rta Osiyoda yuritgan mustamlakachilik siyosati ularning boshqaruv tuzilishida yaqqol ko'rinadi. Turkiston general gubernatori K.Kaufman rus harbiylarining eng faol istilochi jandarmi graf D.Milyutinga 1876-yili yo'llagan ma'ruzanomasida Rossiya va Angliya kabi nosroniylar davlatlarining osiyodagi maqsadi mushtarak ekanligini alohida ta'kidlab, "bu joyda bizning umumiy dushmanlarimiz - musulmonlik va yovvoyilikdir" deb, harbiy vazirdan qattiq siyosat o'tkazishda keng vakolatlar so'ragan. Xududi shunday siyosatni podshoning yaqin mulozimi, generalleytenatga teng unvondagi maxfiy maslahatchi F. Girs Turkiston o'lkasini boshqarish tartibi haqida tuzgan qonun loyihasida ham aks ettirgan edi. Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoda yaratgan 1865-1917-yillar davomida

meteropoliyadagi idoralar tomonidan muhokama etilgan qonun loyihasi bir necha bor pishitilib, mohiyatini tushunish uchun o'lk boshqaruvi tizimlari idoralari tarkibini bilish lozim.

Rus mustamlakachiligining mohiyati va uning o'zga xalqlarni ruslashtirishi siyosatining bosh yo'nalishini venger olimi Herman Vemberi 1871-yilda ilg'ab, bunday deb yozgan edi: "Rusiya shiddat bilan o'smoqda, Buyuk Pyotr zamonida uning aholisi 15 mln edi. Katerina taxtga chiqqan yili 25 mln bo'ldi. Aleksandr 1 o'lgan yili 58 mln,ga chiqdi, hozir (1871y) esa 77 mln bo'libdi. Nufuzning bunday shiddat bilan ko'payishi ruslarda ko'p tug'ilish qobiliyatidan emas. Aksincha, ishg'ol etgan o'lkalardagi aholini tezkor ruslashtira olishlari bilan izohlanadi". Rus mustamlaka hokimiyatining dabdabali raishda e'lon qilgan "Turkiston aholisini harbiy xizmatdan ozod qilish haqida"gi ehsonning Girs g'oyat nozik ta'borda fosh qilgan edi. Turkiston tadqiqotchilari ana shu masalaga o'z vaqtida oydinlik kiritganliklarini eslash o'rinlidir. "Ilgargi Turkistonda - deb yozgan edi Ahmad Zaki Validiy, - eski odatga ko'ra askarlikka rag'bat va havas bo'lar edi. Hozir turkistonliklar askarlikdan ozod etilganliklari sababli asta-asta shijoatlari so'nib, bo'shashib ketdilar... Rusiya Osiyoda g'oyat uzoqni ko'zlovchi siyosat ketidan quvuvchi va bu keng qamrovli harakatlari hech qanday chek-chegara bilmagan, hirs va ishtahasi esa kun sayin oshib boruvchi imperialistik davlatdir. Rus millati ham buyuk davlatchilikka nihoyatda bog'langan, xususiy mulkka qarab qolmay, hukumat ko'rsatgan har qanday joyga, har qanday o'lkaga borib joylashishga chamadoni tayyor, harakatchan g'ayrati keladi. Rus milati bu harakatchanlik va g'ayratni alohida bir uddaburonlik deb biladi.

Mustamlakachi ma'muriyat o'lkani Rossiyaning xom ashyo bazasiga aylantirishga zo'r g'ayrat bilan kirishadi. Sug'oriladigan joylarda paxtachilik va paxta yakka hokimligining o'sishi, hunarmand-kosibchilikning inqirozga yuz tuta borishi bilan dehqonlar keng ommasi, mayda hunarmandlar va shahar kambag'allarining boshqa tabaqalari ham qoshshoqlashib bordi. Natijada XIX asrning 80-yillari oxiri 90-yillarda xalq ommasining turmush tarzi keskin pasaya boshladi. Buni mahalliy tarixchi Ibrat o'zining "Farg'ona tarixi" asarida shunday tasvirlaydi: "Farg'onani suvi serob,

havosi toza, mevasi pokiza, erlari mahsuldor bo'lib, Rusiya davlatida bo'lgandan buyon necha daraja tijorat va ziroat ishlari murovvaj bo'lub, temir yo'llar inshosi vositasi bilan hamma ishlar oson bo'lub, dehqonlari aksariyatida paxta ziroati ilan rivojlanib, paxta tijorati bo'lak ishlardan rivojda bo'lib, muning foydasiga aldanub, ziroati milliylari - bug'doy, juvari, arpa ekmoq yo'q bo'lub, ovqatga sarf bo'ladurg'on donlarni ekishlarini eslaridan chiqarib, 1913-melodiyda paxta ziroati va tijoratiga urungan kishilar qarz daryosiga g'arq bo'lganlarini mushohoda qilib, avqot ekmoqg'a tushdilar, hatto hukumatdan avqot ekmok uchun necha marotabadan targ'ib bo'lsa ham, paxtani aqchasi bularni avqot ekmokdan qo'ydi. Alholda avqotlarni hayvonot avqotini sotib olmoqqa majbur bo'lganlari bularni yana eski ekunlari yaxshi ekanini bildurdi".

Turkistonda mustamlakachilik tuzumini uzoq vaqt saqlab qolish uchun buyuk rus davlatchilik g'oyasini amalga oshirishga kirishildi. Bu ishga rus ziyolilari ham safarbar etildilar. Sho'rolar hukmronligi davrida yaratilgan tarixiy asarlarda ushbu masalaga yana bir tomonlama yondoshish davom etdi. Ularda ko'proq Turkiston qoloq feodalizm tuzumida yashab kelganligi, Rossiya tarkibiga qo'shib olingach bu katta progressiv ahamiyat kasb etganligi haqida ko'proq gapirildi. Sho'rolar davrida ruslashtirish siyosati, iqtisodiy qaramlik, paxta yakkahokimligi yanada kuchaytirildi. Podsho Rossiyasi mustamlakachilik siyosatining uzviy davomi edi. Faqat O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin tarixshunosligimizda ushbu masala haqqoniy yoritila boshladi. Ayniqsa bu O'zbekistonning yangi tarixi kitobining 1-qismida o'z aksini topdi. Unda aniq faktlar bilan Rossiyaning Turkistonda yuritgan mustamlakachilik siyosatining aniq basharasi ochib berilgan. Tariximizning xolis yoritilishiga qariyb bir yarim asrdan so'ng erishdik. O'rta Osiyoni Rossiya tomonidan bosib olinishi va mustamlakachilik tuzumining o'rnatilishi 1958-yildan to 1989-yilgacha bo'lgan davrda xato talqin qilib kelindi. Ular bosib olinishning reaksiya mohiyatini xalqdan yashirishga harakat qildilar. Rossiya qo'shinlari xonliklarni "bosib olgan emas", balki "qo'shib olgan" deb katta-katta kitoblar, risolalar va maqolalar yozdilar. Mustamlaka davrini to'liq va har tomonlama yoritib bera olmadilar.

Mustamlakachilikning xalqimizni bosib turgan muz tog'lari mustaqillik nuri taftidan erib ketdi.

Xulosa

Chorizmning O'rta Osiyodagi mustamlakachilik siyosati mahalliy jamiyat hayotining barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatgan tarixiy jarayonlardan biridir. Bu siyosat harbiy bosib olish, iqtisodiy ekspluatatsiya, madaniy tazyiq va ma'muriy boshqaruv orqali amalga oshirilgan bo'lib, hududning ijtimoiy-siyosiy tuzilmasini tubdan o'zgartirdi. Tarixshunoslikda ushbu davr talqini turli bosqichlarni bosib o'tgan: sovet davrida bu jarayonlar "progressiv, zamonaviylashuvga yo'l ochgan" deb baholangan bo'lsa, mustaqillikdan keyingi tarixshunoslikda chorizm siyosati mustamlakachilikning klassik namunasi sifatida tanqidiy ruhda o'rganilmoqda. Hozirgi tarixiy qarashlar bu siyosatning xalq ongiga, milliy qadriyatlarga va iqtisodiy rivojlanishga yetkazgan salbiy ta'sirlarini ochib berishga intilmoqda. Shu sababli, chorizm davridagi tarixiy jarayonlarga ob'ektiv va manba-asoslangan yondashuvni shakllantirish, tarixiy haqiqatni tiklash va milliy o'zlikni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdurahimova N., R.Ergashev. Turkistonda chor mustamlakachilik tizimi. T.: "Akademiya", 2002.
2. Turkiston chor mustamlakachiligi davrida. 1- qism. T. "Sharq", 2000.
3. O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida. 2 - qism. T. "Sharq", 2000.
4. S.A.Toshtemirov "Tarixshunoslik" Toshkent-2022. 267-b
5. Азамат Зиё. Узбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000. Аскарлов
6. А.А. Узбек халкининг этногенези ва этник тарихи. - Тошкент: Университет, 2007.
- Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана. - Л.,1927.
7. Бойназаров Ф.Йрта Осиёнинг антик даври. Т., уқитувчи 1991.
8. Бобобеков Х. ва бошқ. Ўзбекистон тарихи. Кискача малу-мотнома. -Т.: Шарк, 2000.